

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-288-298

УДК 340+001.32(477)

І. Б. УСЕНКО,
кандидат юридичних наук, професор*
ORCID: 0000-0002-6832-2933

МИКОЛА ПАВЛОВ-СІЛЬВАНСЬКИЙ – ПЕРШИЙ КЕРІВНИК КОМІСІЇ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА ВУАН

У контексті сучасного антропологічного підходу висвітлюється життєвий і творчий шлях українського науковця і громадського діяча, першого керівника Комісії звичаєвого права Всеукраїнської академії наук Миколи Миколайовича Павлова-Сільванського, протиправо репресованого в роки сталінізму.

Ключові слова: Україна, Всеукраїнська академія наук, Комісія звичаєвого (народного) права, історія юридичної науки, звичаєве право, М. М. Павлов-Сільванський, наукова біографія, протиправні репресії.

Usenko Igor. Mykola Pavlov-Silvansky – the first head of the Commission of customary law of the All-Ukrainian academy of sciences

In the context of the modern anthropological approach, the life and career of the Ukrainian scientist and public figure, the first head of the Commission of Customary Law of the All-Ukrainian Academy of Sciences Mykola Mykolayovych Pavlov-Silvansky is highlighted.

Key words: Ukraine, All-Ukrainian Academy of Sciences, the Commission of Customary (folk) Law, History of Jurisprudence, Customary Law, M. M. Pavlov-Silvansky, scientific biography, unlawful repression.

Актуальність теми. Сучасні правознавці дедалі більше приділяють увагу досвіду діяльності юридичних установ Всеукраїнської академії наук, знаходячи в ньому багато актуального й практично корисного. Це видається цілком природним, адже не дарма заведено вважати, що одним із показників зрілості певної науки є звернення її до власної історії. Своєю чергою в сучасному методологічному інструментарії історії академічної науки важливе місце посідає антропологічний підхід, розкриття рівня розвитку наукових досліджень через вивчення ролі окремих особистостей (вчених і організаторів науки). У цьому контексті аналіз життєвого і творчого шляху одного з фундаторів досліджень звичаєвого права у Всеукраїнській академії наук, правознавця та краєзнавця, першого керівника академічної Комісії звичаєвого (народного) права України Миколи Миколайовича Павлова-Сільванського слід вважати важливим і своєчасним.

Так само актуальним залишається завдання відновлення історичної справедливості щодо безпідставно забутих українських правознавців, репресованих у роки сталінізму, до гона яких належить і М. М. Павлов-Сільванський.

Постановка проблеми. Герой нашого нарису – представник давнього українського роду, який дав світові чимало видатних особистостей. Генеалогія цього роду становить окремий інтерес, але передусім заслуговує на увагу життєвий шлях самого Миколи Миколайовича, який був активним учасником багатьох історичних подій і наукових проєктів, зробив значний особистий внесок у розвиток української академічної юридичної науки та розбудову наукових осередків на Полтавщині, залишив свій слід у теорії державного контролю та краєзнавчих пошуках і зрештою став жертвою протиправних репресій.

Поглиблене дослідження життя і діяльності М. М. Павлова-Сільванського, як видається, збагатить новими барвами первісну картину генезису юридичних досліджень у Всеукраїнській академії наук, започаткує процес відновлення справедливості щодо правознавця і його наукового доробку.

Мета і завдання статті. У зв'язку з наведеним необхідними є наукова реконструкція біографії вченого, а також з'ясування й оцінка його наукового надбання.

Огляд літератури. Ім'я М. М. Павлова-Сільванського епізодично згадувалося автором цих рядків у загальних дослідженнях з історії української академічної науки («Юридична наука і освіта на Україні»¹, «Академічна юридична думка»², «Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст.»³), а також у текстах і відповідному науковому апарату до деяких документів з історії НАН України⁴, але спеціально його біографія донедавна не досліджувалася. Однак в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ, ф. 10, спр. 5353, арк. 1–2, спр. 5980, арк. 1-1 зв.) відклалися дві короткі автобіографії вченого, датовані 1 грудня 1918 р. і 20 жовтня 1923 р., які хоча й обходили деякі важливі аспекти його життя, були мало не єдиним джерелом біографічних відомостей про вченого. Ці документи опубліковані 2018 р. у збірнику автобіографій українських діячів⁵. Окрім того, коротка, але доволі інформативна довідка про вченого розміщена в електронній базі даних викладацького корпусу Петроградського / Ленінградського університету⁶. Отже, розвідка, яка нині друкується в щорічнику «Правова держава», та її скорочена версія, яка практично одночасно оприлюднюється на сайті «Енциклопедії Сучасної України»⁷, є першою спробою спеціального наукового дослідження біографії вченого.

Виклад основного матеріалу. Микола Миколайович Павлов-Сільванський народився 13 серпня 1877 р. у Санкт-Петербурзі. У своїй автобіографії 1923 р. про батьків він написав доволі скромно: «Батько та мати були українцями: батько – Харківської губернії, мати – Миргородського повіту Полтавської області». А в автобіографії 1918 р. згадується, що 1884 р. його

* Usenko Igor, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D), Full Professor

батько був призначений членом Єлизаветпольського окружного суду, переселився у Закавказзя, де й залишався до самої смерті.

Нам вдалося суттєво розширити відомості про походження вченого. Він належав до давнього українського роду, який дав світові чимало видатних особистостей.

Його прадід – Гаврило (Гавриїл) Савович Павлов-Сільванський походив з дворян Слобідсько-Української губернії, протоієрей, фундатор і настоятель нової (1831) Успенської церкви в с. Соколово (нині у Зміївській міській громаді Чугуївського району Харківської області)⁸.

Дід – Микола Гаврилович (1806–1879), вихованець Харківського колегіуму, протоієрей, просвітник, бджоляр, автор кількох літературних творів українською мовою, опублікованих у збірці П. О. Куліша «Записки о южной Руси», та практичних настанов із бджолярства, відзначених малою золотою медаллю від Вільного економічного товариства і оприлюднених у виданнях цього товариства. У 1973 р. був відданий під суд за звинуваченням у образі гідності харківського архієрея та піклувальника навчального округу. Насправді ж він вимагав вибачення від цих осіб за образу своєї доньки, яка 1869 р. облаштувала під його керівництвом жіночу народну школу, що викликало незадоволення духовного і світського начальства. Ізюмський окружний суд його виправдав, але службу по церковному відомству довелося залишити. У довідкових джерелах можна знайти доволі докладну біографію Миколи Гавриловича⁹.

Батько – Микола Миколайович (1843–1899), випускник юридичного факультету Харківського університету, згодом прокурор Оренбурзької судової палати, відомий як автор відкритого листа в «Русском обозрении» про зловживання в Оренбурзькому краї, що мав одним із наслідків його відставку з посади (1878 р.). Надалі займався літературною діяльністю в ліберальній газеті «Голос». Згодом на запрошення видатного діяча болгарського визвольного руху Любена Каравелова переїхав до Болгарії, був юрисконсультком князя болгарського, розглядався навіть як кандидат на посаду міністра юстиції. Після повернення з Софії в Росію призначений від 1884 р. членом Єлизаветпольського окружного суду (нині це м. Гянджа в Азербайджані)¹⁰.

Мати – Леоніда Костянтинівна (дів. Кальченко) (1851–1927) – учасниця революційного руху. Народилася в Полтаві, донька титулярного радника. Закінчила Полтавську гімназію, навчалася в Цюриху, була близька до лавристів. У 1783 р. повернулася до Росії. Здійснила спробу відкрити в с. Єлизаветині школу, вже через місяць закрити урядом. У 1775–1776 рр. входила до революційних гуртків (інші відомі учасники – Р. В. Тессен, С. П. Швецов) у Петербурзі. Брала участь у похоронах революціонера-народника П. Ф. Чернишева 30 березня 1876 р., які перетворилися на антиурядову демонстрацію. Після народження сина, ймовірно, відійшла від активної революційної діяльності, займалася музикою. За окремими відомостями, була деякий час піаністкою Віденської консерваторії. Учасниками револю-

ційного руху, до речі, також були її брат Володимир Костянтинович Кальченко та дружина брата Людмила Василівна Кальченко¹¹.

Сестра – Ольга Миколаївна (у шлюбі Гайдовська-Потапович) (1885–1969) – викладач музики по класу фортепіано. Причетна до полтавського осередку РУП. Померла в Бельгії.

Його двоюрідним братом (сином старшого брата батька) був відомий історик і архівіст, автор концепції «російського феодалізму» Микола Павлович Павлов-Сільванський (1869–1808).

Через обмеженість обсягу цієї розвідки не маємо змоги докладніше спитися на біографіях інших представників цього славетного роду, а також родичів по лінії матері і сестри (Кальченків і Гайдовських-Потаповичів), серед яких теж було чимало непересічних особистостей.

Отже, Микола Миколайович здобув освіту у Єлизаветпольській класичній гімназії (січень 1887 – травень 1895 рр., золота медаль) та на юридичному факультеті Московського університету (закінчив 1900 р. з дипломом 1 ступеня). Пропустив один навчальний рік через загальностудентський страйк 1899 р.

Як колишній казенний стипендіат (мав стипендію від Кавказького навчального округу) мусив відпрацювати шість років на державній службі. Від 1 січня 1901 р. – рахівник, від 1904 р. – молодший ревизор Департаменту військової та морської звітності Державного контролю. Водночас від 9 грудня 1900 р. він – помічник присяжного повіреного округу Петербурзької судової палати (патрон – приват-доцент кафедри державного права Петербурзького університету Михайло Борисович Горенберг). Також під керівництвом свого двоюрідного брата професора М. П. Павлова-Сільванського брав участь у виданні О. О. Половцева «Биографический словарь Русского исторического общества», викладав у 1906–1908 курс законодавства у гімназії С. А. Столцова, читав лекції в різних громадських і благодійних організаціях. У 1905 р. опублікував статтю про право жінок бути адвокатом¹².

Одружився 12 травня 1904 р. Його дружина – Оксана (Ксенія) Петрівна Павлова-Сільванська (дів. Труш) (1880–1967) – історик, бібліотечний працівник, громадський діяч – разом з ним працювала у видавництві біографічного словника, а згодом була добрим помічником чоловіка і сама проводила активну громадську культурницьку діяльність. У подружжя було троє дітей: Микола (1905 р. н.), Наталія (1907 р. н.), Леоніда (1908–1999) – згодом відома бібліотекознавець і бібліограф.

У 1908 р. через хворобу легень переїхав до Криму на посаду завідувача контролю Севастопольського військового порту з одночасною відмовою від адвокатської діяльності, яку саме в цьому році заборонили поєднувати з державною службою. Тут у травні 1909 р. обраний членом Комітету піклування про народну тверезість, при якому організував юридичну консультацію для надання допомоги незаможному населенню, а також головою Товариства сприяння вихованню і захисту дітей. Опублікував і кілька наукових праць,

присвячених, зокрема, праву необхідної оборони проти неправомірних дій влади (тема й сьогодні видається цілком актуальною)¹³ та шантажу як кримінальному правопорушенню¹⁴.

У жовтні 1914 р. переведений до Петербурга старшим ревізором Департаменту військової та морської звітності державного контролю. Один із фундаторів видання «Вестник Государственного контроля» (вересень 1917 р.), у якому, зокрема, опублікував принципову для себе статтю про незалежність і самостійність ревізора контрольного відомства¹⁵. У травні 1915 р. – червні 1918 р. був товаришем голови юридичного відділу Петроградського обласного комітету союзу міст. Від березня 1918 р. – керівник Морського відділу Державного контролю.

Після приходу до влади гетьмана П. П. Скоропадського в червні 1918 р. переїхав до Києва. Від 15 липня 1918 р. до серпня 1918 р. – начальник відділу Департаменту законодавчих справ державного контролю Української Держави. Обраний членом ради товариства «Просвіта». Викладав бюджетне право в Київському вищому адміністративно-економічному інституті, був співробітником журналу «Державний контроль», в якому, зокрема, 1919 р. опублікована його полеміка з М. О. Скрипником (тоді – народний комісар державного контролю УСРР) про принципи нового державного контролю. У цій дискусії радянський нарком категорично заперечував проти перенесення на радянський ґрунт принципу «поділу влади», ідеї «чистого контролю» тощо, відзначав певну відірваність від життя спроб розірвати зв'язок між контрольними та виконавчими органами. М. М. Павлов-Сільванський обстоював протилежні погляди про необхідність зробити державний контроль незалежним від уряду, підпорядкувати його лише ВУЦВК і Всеукраїнським з'їздам Рад. Очевидно, що влада пристала до позиції М. О. Скрипника. Проте як своєрідний компроміс уряд УСРР 7 травня 1919 р. надав наркому держконтролю право у разі порушення деякими наркоматами законів або прав органів держконтролю доповідати безпосередньо Президії ВУЦВК¹⁶.

Невдовзі після заснування УАН у протоколі № 3 Спільного зібрання УАН від 7 грудня 1918 р. зазначено, що Відділ соціальних наук має намір заснувати Комісію для виучування звичаєвого права на чолі з академіком О. І. Левицьким, і названо прізвище М. М. Павлова-Сільванського як потенційного керівничого над працями цієї комісії¹⁷. Відомо, що О. І. Левицькому його як «дуже здатного працівника для студіювання звичаєвого права» рекомендував А. Ю. Кримський¹⁸.

Не гаючи часу, 10 грудня 1918 р. М. М. Павлов-Сільванський подав до Відділу доповідну записку про головні завдання Комісії для виучування звичаєвого права (далі – Комісія)¹⁹. А вже наступного дня, 11 грудня 1918 р. на підставі розгляду цієї записки і за поданням О. І. Левицького (в протоколі він названий «директором Постійної Комісії для виучування звичаєвого права»). Відділ офіційно затвердив М. М. Павлова-Сільванського на згадану посаду, яка в наступних документах дещо непослідовно називалася то «керівником»,

то «керівничим над працями», то «директором». Сама ж Комісія теж неодноразово міняла свою назву: заснована 1918 р. як Постійна комісія для виучування звичаєвого права України УАН, від 1921 – Комісія для виучування народного (звичаєвого) права України ВУАН, від 1925 – Комісія для виучування звичаєвого (народного) права України ВУАН, від 1931 – Комісія історії звичаєвого права ВУАН²⁰.

Внаслідок деякої затримки із затвердженням складу Комісії перше її офіційне засідання відбулося лише 20 березня 1919 р. До її складу формально увійшли лише чотири члени Комісії: О. І. Левицький (голова), академік Ф. В. Тарановський, директор Демографічного інституту М. В. Птуха і Б. О. Кістяківський, який на час першого засідання був штатним академіком по кафедрі соціології. Секретарював М. М. Павлов-Сільванський, який, однак, не вважався членом Комісії. Дійсним членом Комісії він став лише від 4 червня 1919 р.

На цьому ж засіданні вирішили, що, крім дійсних членів, у Комісії буде секція членів-співробітників, які запрошуватимуться до праці керівничим за згодою голови Комісії²¹. Під безпосереднім керівництвом М. М. Павлова-Сільванського ця секція розпочала свою роботу наприкінці березня 1919 р. Склад секції постійно розширювався. Основу її склали штатні співробітники, до яких, крім керівничого і його заступника (колекціонера) В. А. Камінського, входили В. Ю. Кристаловський, М. М. Товстоліс, О. Ф. Хруцький, І. Ю. Черкаський, О. В. Шрамков. Відповідно до задуму М. М. Павлова-Сільванського секція членів-співробітників об'єднувала не стільки науковців, скільки колишніх судово-прокурорських працівників, адвокатів тощо, «людей досвіду, котрим любо розроблення питань звичаєвого права»²². Було ще близько двох десятків позаштатних співробітників та кандидатів до членів-співробітників.

Першою справою Комісії стало збирання архівних та інших матеріалів про застосування в Україні норм звичаєвого права. В академічному архіві зберігся, до речі, примірник «Програми для перегляду архівних матеріалів при висліджування звичаєвого права» (своєрідний короткий посібник для дослідників з додатком стандартної форми картки для обліку виявлених матеріалів), засвідчений М. М. Павловим-Сільванським 16 липня 1919 р.²³ Проте денікінська навала загальмувала на кілька місяців діяльність Комісії.

Згодом, уже після залишення денікінцями Києва відновилися засідання секції членів-співробітників. 30 грудня 1919 р. секція за пропозицією М. М. Павлова-Сільванського постановила приступити в 1920 р. до продовження знаменитої праці Є. І. Якушкіна і скласти покажчик літератури звичаєвого права, який включатиме бібліографічні матеріали за період після 1889 р.

Безпосередньо керував складанням програми для збирання матеріалів звичаєвого права. В архівах навіть зберігся датований 4 березня 1919 р. текст передмови, яку М. М. Павлов-Сільванський написав для цього видання.

У ній коротко викладалася історія досліджень звичаєвого права в Росії та Україні, аналізувалися попередні аналогічні програми, розповідалося про роботу Комісії та її перспективні плани діяльності. Найкращими серед попередніх програм було названо програму Московського відділу етнографії при Імператорському товаристві любителів природознавства, антропології і етнографії та друге видання програми Комісії збирання народних юридичних звичаїв при відділенні етнографії Російського географічного товариства. У передмові була й коротка інструкція для осіб, які бажають збирати матеріали звичаєвого права. Збереглися також супровідні записки М. М. Павлова-Сільванського до цієї передмови від 11 березня 1920 р. і до всієї першої частини програми від 22 березня 1920 р. Проте завершена та опублікована відповідна програма була лише 1925 р. за редакцією А. Е. Кристера²⁴.

Була М. М. Павловим-Сільванським висловлена й ідея, яка, проте, не мала підтримки, створити Наукове товариство по вивченню звичаєвого права України як своєрідний кадровий резерв для Комісії²⁵.

Великий інтерес викликала доповідь М. М. Павлова-Сільванського про шляхи подальшого вивчення звичаєвого права на засіданні Комісії 17 червня 1920 р., яка дебатовалася протягом кількох наступних зібрань²⁶.

Невдовзі, влітку 1920 р., він виїхав у відрядження до Лубен на Полтавщині, згодом деякий час вважався у відпустці, але зрештою до праці в Академії так і не повернувся. Новим керівником Комісії від 1 січня 1921 р. став В. І. Синайський.

У жовтні 1920 р. він надіслав лист до Академії з пропозицією створити у Лубнах філію Комісії²⁷. Ця ідея загалом була підтримана Комісією, але практично не реалізована. У Лубнах Микола Миколайович став одним з фундаторів і головою місцевого наукового товариства (Лубенської філії Українського наукового товариства при ВУАН), співорганізатором «Комітету науки і культури на Лубнах», головою повітового комітету охорони пам'яток мистецтва, директором і викладачем агрономічних (селекційних) курсів при місцевій політпросвіті, викладачем історико-філологічних курсів при науковому товаристві і Лубенському технікумі. Мріяв про заснування Лубенського університету. Від працівників освіти у 1921 р. обраний членом Лубенської ради робітничих, селянських, робітничих і червоноармійських депутатів, а у 1922 р. – членом Лубенського комітету Американської адміністрації допомоги (АРА).

Наприкінці 1922 р. він переїхав з Лубен до Петрограда, де працював у Центральному бюро краєзнавства при РАН, у журналі «Краеведение». Під егідою бюро він видав власну програму з вивчення правового побуту і правових звичаїв²⁸. Окрему статтю присвятив проблемі поєднання краєзнавства і досліджень звичаєвого права²⁹. Згодом зацікавився питаннями бібліографії та опублікував з цієї проблематики дві наукові статті³⁰.

Водночас від 15 січня 1923 р. працював помічником головного інспектора Робітниче-селянської інспекції Північно-Західного водного управління та Державного Балтійського пароплавства. Після розформування цієї інспекції

був призначений старшим інспектором Петроградської окружної інспекції шляхів сполучення, згодом в. о. завідувача водного відділу цієї ж інспекції.

У 1929–1930 рр. працював доцентом історико-лінгвістичного факультету Ленінградського державного університету. Викладав курс краєзнавства.

Як і багато інших краєзнавців, став жертвою протиправних репресій. Заарештований 17 червня 1930 р.³¹ А 2 вересня 1930 р. у Ленінградський університет повноважним представництвом ОДПУ в Ленінградському військовому окрузі була надіслана для виконання копія постанови про звільнення вченого з посади у зв'язку зі слідчою справою № 1699-30. У позасудовому порядку Особливою нарадою при колегії ОДПУ 20 травня 1931 р. приречений до заслання на три роки в Північний край. Подальша доля невідома. В одному з джерел є дещо суперечлива вказівка, що він помер ще 4 березня 1931 р.³² 1931 р. позначений як дата смерті вченого і в згаданій базі даних викладацького корпусу університету. Реабілітований прокуратурою м. Ленінграда 29 вересня 1989 р.

Висновки. Завершуючи розповідь про непересічну долю одного з фундаторів української академічної юридичної науки, маємо підкреслити, що його творчість не дає підстав віднести його до плеяди видатних правознавців, але він, безперечно, був здібним ученим, першопрохідцем, який особисто заклав організаційні та методологічні основи для подальших досліджень звичаєвого права в Україні, висловив цікаві думки з ряду питань удосконалення вітчизняних державно-правових інститутів, а як громадський діяч чимало доклався до культурно-просвітнього розвитку рідних Лубен. Проте у біографії вченого залишаються певні лакуни, зокрема, щодо останніх років його життя й обставин смерті, з'ясувати які мають наступні покоління дослідників.

1. Юридична наука і освіта на Україні. Київ: Наук. думка, 1992. С. 37–76.
2. Академічна юридична думка / укл.: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук; за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Ін Юре, 1998. С. 33–34.
3. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наук. думка, 2006. С. 116–126.
4. Історія Академії наук України 1918–1923: документи і матеріали. Київ: Наук. думка, 1993. С. 208, 234, 235, 241, 242, 248, 299, 410, 443, 453, 532.
5. Ляшко С. М. Автобіографічні джерела Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України (1918–1933) Всеукраїнської академії наук: До 100-річчя Національної академії наук України. Київ: НБУВ, 2018. С. 272–277.
6. URL: <https://bioslovhist.spbu.ru/person/2390-pavlov-silvanskij-nikolaj-nikolaevic.html>.
7. Усенко І. Б. Павлов-Сільванський Микола Миколайович. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Желзняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-881772>.
8. Православие в Соколово (Исторические очерки). URL: <https://uspenie-sokolovo.church.ua>.
9. Н. П.-О. Сильванский (Павлов-Сильванский) Николай Гаврилович. *Русский биографический словарь*. Т. 18. / Изд. под наблюдением председателя Императорского Русского Исторического Общества А. А. Половцова. Санкт-Петербург, 1904. С. 437–428.
10. Павловы-Сильванские (Н. Г., Н. Н., Н. П., П. Н.). URL: rutex.ru/01169054.htm.
11. Деятели революционного движения в России:

Биобиблиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма. Т. 2: Семидесятые годы: Вып. 2: Ж-Л / сост. А. А. Шиловым, М. Г. Карнауховой. Москва: Изд-во Всесоюзного общества политических каторжан и ссыльно-поселенцев, 1930. Стб. 531–532. **12.** Павлов-Сильванский Н. Н. О праве женщин быть адвокатом. *Русское богатство*. 1905 (май). С. 16–18. **13.** Павлов-Сильванский Н. Н. О праве необходимой обороны против незаконных действий органов власти. *Вестник Права и Нотариата* (Москва). 1910 (июль–август). **14.** Павлов-Сильванский Н. Н. Шантаж как уголовное преступление. *Вестник Права и Нотариата* (Москва). 1911 (август). **15.** Павлов-Сильванский Н. Н. О независимости и самостоятельности ревизора контрольного ведомства. *Вестник государственного контроля*. 1917 (август). **16.** Усенко І. Б. Дискусійні питання організації контролю за державним апаратом в перші роки радянської влади в Україні. *Конституційно-правове забезпечення та європейські стандарти контролю у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування: матеріали науково-практичної конференції* (Київ, 11 грудня 2018 р.). Київ: Юрид. думка. 2018. С. 63–70. **17.** Інститут рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Ф. 1, спр. 26119; Ф. 10, спр. 1273. **18.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1272. **19.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1275, 1276. **20.** Усенко І. Б. Комісія історії звичаєвого права ВУАН. *Енциклопедія сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Поліграфкнига, 2014. Т. 14. С. 196–197. **21.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1287. **22.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1211. **23.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 30659. **24.** Програми до збирання матеріалів звичаєвого права, вироблені в Комісії для вивчення звичаєвого права України / ред. А. Е. Кристер. Київ, 1925. XII, 130 с. **25.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1100. **26.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1305. **27.** ІР НБУВ. Ф. 10, спр. 1335. **28.** Програма по изучению правового быта и правовых обычаев / Центр. бюро краеведения. Ленинград, 1927. **29.** Павлов-Сильванский Н. Н. Краеведение и обычное право. *Краеведение*. 1923. № 2. С. 261. **30.** Павлов-Сильванский Н. Н., Филиппов А. И. Библиографическая комиссия Центрального бюро краеведения за 1924–1925 гг. *Краеведение*. 1926. Т. 3, № 1. С. 121–125; Вопросы краевой библиографии на Всероссийской конференции по краеведению. *Научный работник*. 1928. № 4. С. 17–21. **31.** Архив НИЦ «Мемориал». URL: <https://lists.memo.ru/d25/f356.htm>. **32.** Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: в 4 т. Т. 4. Москва, 1960. С. 356.

References

1. Yurydychna nauka i osvita na Ukraini. Kyiv: Nauk. dumka, 1992. S. 37–76 [ukr.].
2. Akademychna yurydychna dumka / Ukladachi: I. B. Usenko, T. I. Bondaruk; Za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka. Kyiv: In Yure, 1998. S. 33–34 [ukr.].
3. Pravovyi zvychai yak dzherelo ukrainskoho prava IX–XIX st. / za red. I. B. Usenka. Kyiv: Nauk. dumka, 2006. S. 116–126 [ukr.].
4. Istoriia Akademii nauk Ukrainy 1918–1923: Dokumenty i materialy. Kyiv: Nauk. dumka, 1993. S. 208, 234, 235, 241, 242, 248, 299, 410, 443, 453, 532 [ukr.].
5. Liashko S. M. Avtobiohrafichni dzhерela Postinoi komisii dlia skladannia Biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy (1918–1933) Vseukrainskoi akademii nauk: Do 100-richchia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Kyiv: NBUV, 2018. S. 272–277 [ukr.].
6. URL: <https://bioslovhist.spbu.ru/person/2390-pavlov-silvanskij-nikolaj-nikolaevic.html>.
7. Usenko I. B. Pavlov-Silvanskiy Mykola Mykolaiovych. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / red. I. Dziuba, A. Zhukovskiy, M. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2024. URL: <https://esu.com.ua/article-881772> [ukr.].
8. Pravoslavie v Sokolovo (Istoricheskie ocherki). URL: <https://>

uspenie-sokolovo.church.ua. **9.** N. P-O. Silvanskii (Pavlov-Silvanskii) Nikolai Gavrilovich. *Russkii biograficheskii slovar*. T. 18. / Izd. pod nablyudeniem predsedatelya Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva A. A. Polovtsova. Sankt-Peterburg, 1904. S. 437–428 [rus.]. **10.** Pavlovi-Silvanskii (N. G., N. N., N. P., P. N.). URL: rulers.ru/01169054.htm [rus.]. **11.** Deyateli revolyutsionnogo dvizheniya v Rossii: Biobibliograficheskii slovar: Ot predshestvennikov dekabristov do padeniya tsarizma. T. 2: Semidesyatie godi: Vip. 2: Zh - L / Sost. A. A. Shilovim, M. G. Karnaukhovoi. Moskva: Izd-vo Vsesoyuznogo obshchestva politicheskikh katorzhan i ssilno-poselentsev, 1930. Stb. 531–532 [rus.]. **12.** Pavlov-Silvanskii N. N. O prave zhenshchin bit advokatom. *Russkoe bagatstvo*. 1905 (mai). S. 16–18 [rus.]. **13.** Pavlov-Silvanskii N. N. O prave neobkhodimoi oboroni protiv nezakononomernikh deistvii organov vlasti. *Vestnik Prava i Notariata* (Moskva). 1910 (iyul-avgust) [rus.]. **14.** Pavlov-Silvanskii N. N. Shantazh kak ugovlochnoe prestuplenie. *Vestnik Prava i Notariata* (Moskva). 1911 (avgust) [rus.]. **15.** Pavlov-Silvanskii N. N. O nezavisimosti i samostoyatelnosti revizora kontrolnogo vedomstva. *Vestnik gosudarstvennogo kontrolya*. 1917 (avgust) [rus.]. **16.** Usenko I. B. Dyskusiini pytannia orhanizatsii kontroliu za derzhavnym aparatom v pershi roky radianskoi vlady v Ukraini. Konstytutsiino-pravove zabezpechennia ta yevropeiskii standarty kontroliu u sferi diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia. Materialy naukovopraktychnoi konferentsii Kyiv, 11 hrudnia 2018 r.). Kyiv: Yuryd. dumka. 2018. S. 63–70 [ukr.]. **17.** Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki imeni V. I. Vernadskoho (dali – IR NBUV). F. 1, spr. 26119; F. 10, spr. 1273 [ukr.]. **18.** IR NBUV. F. 10, spr. 1272 [ukr.]. **19.** IR NBUV. F. 10, spr. 1275, 1276 [ukr.]. **20.** Usenko I. B. Komisiia istorii zvychaievoho prava VUAN. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskiy, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Polihrafknyha, 2014. T. 14. S. 196–197 [ukr.]. **21.** IR NBUV. F. 10, spr. 1287 [ukr.]. **22.** IR NBUV. F. 10, spr. 1211 [ukr.]. **23.** IR NBUV. F. 10, spr. 30659 [ukr.]. **24.** Prohramy do zbyrannia materialiv zvychaievoho prava, vyrobleni v komisii dlia vyuchuvannia zvychaievoho prava Ukrainy. Red. A. E. Kryster. Kyiv, 1925. XII, 130 s. [ukr.]. **25.** IR NBUV. F. 10, spr. 1100 [ukr.]. **26.** IR NBUV. F. 10, spr. 1305 [ukr.]. **27.** IR NBUV. F. 10, spr. 1335 [ukr.]. **28.** Programma po izucheniyu pravovogo bita i pravovykh obychaev / Tsentr. byuro kraevedeniya. Leningrad, 1927 [rus.]. **29.** Pavlov-Silvanskii N. N. Kraevedenie i obichnoe pravo. *Kraevedenie*. 1923. № 2. S. 261 [rus.]. **30.** Pavlov-Silvanskii N. N., Filippov A. I. Bibliograficheskaya komissiya Tsentralnogo byuro kraevedeniya za 1924–1925 gg. *Kraevedenie*. 1926. T. 3, № 1. S. 121–125; Voprosi kraevoi bibliografii na Vserossiiskoi konferentsii po kraevedeniyu. *Nauchnyi rabotnik*. 1928. № 4. S. 17–21 [rus.]. **31.** Arkhiv NITs «Memorial». URL: <https://lists.memo.ru/d25/f356.htm> [rus.]. **32.** Masanov I. F. Slovar psevdonimov russkikh pisatelei, uchenikh i obshchestvennikh deyateli: V 4 t. T. 4. Moskva, 1960. S. 356 [rus.].

Usenko Igor. Mykola Pavlov-Silvansky – the first head of the Commission of customary law of the All-Ukrainian Academy of Sciences

Introduction. The hero of our Essay, Mykola Mykolajovich Pavlov-Silvansky, hails from an ancient Ukrainian family renowned for producing many distinguished figures. The genealogy of this family alone warrants separate study. However, the most captivating aspect is the life of Mykola Mykolajovich himself, who played an active role in the social and scientific narratives, contributing significantly to the advancement of Ukrainian academic legal studies and the cultural and educational development in the Poltava region.

He left his mark on state control theory and local history research and eventually fell victim to unjust repression. A thorough examination of M. M. Pavlov-Silvansky's life and work promises to add new dimensions to the early development of legal research at the All-Ukrainian Academy of Sciences and to begin the process of restoring justice concerning the jurist and his scholarly contributions.

The aim of the article. This article seeks to reconstruct the researcher's biography scientifically, as well as to clarify and assess his scientific legacy.

Results. Utilizing archival and other sources, we have reconstructed the scientific biography of the researcher. This includes compiling genealogical data on his closest relatives, characterizing his pre-revolutionary work, detailing his contributions to the development of academic legal studies, and his influence on the cultural and educational spheres in Lubny, Poltava region. The study also covers his life and activities after leaving Ukraine and the circumstances surrounding the unlawfully initiated criminal case against him.

Conclusion. While M. M. Pavlov-Silvansky may not be ranked among the most illustrious legal scholars, he was unquestionably a talented scientist, a pioneer who personally laid the organizational and methodological foundations for further research of customary law in Ukraine. He offered valuable insights on several aspects of enhancing domestic state and legal institutions, and made significant contributions to the cultural and educational prosperity of his hometown, Lubny. Nonetheless, there are notable gaps in his biography, especially concerning the final years of his life and the circumstances of his death, which future generations of researchers will need to elucidate.

Key words: Ukraine, All-Ukrainian Academy of Sciences, the Commission of Customary (folk) Law, History of Jurisprudence, Customary Law, Pavlov-Silvansky M. M., scientific biography, unlawful repression.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-299-305

УДК 340; 340.11; 342.11.7

Т. І. БОНДАРУК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-0566-9857

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОСЛАВНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОГО РЕЖИМУ МОСКОВІЇ (XIV–XVII СТ.)

Розглядаються деякі аспекти становлення та інституціонування православ'я та його роль у державному режимі Московії. Висвітлюються першопочатки московського / російського православ'я й основні аспекти процесу набуття автокефалії московської православної церкви (1488) та утворення московського патріархату (1589). Виокремлюються три стадії процесу. Розглядаються відповідні ідеології, зокрема, авторства Філофея (1523–1524) «Москва – Третій Рим».

Стверджується, що становлення і розвиток московського православ'я відбувалися у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності між владою і церквою відповідно до візантійського принципу «симфонії».

Ключові слова: державний режим, Московія, Москва – Третій Рим, православ'я, «руський мір».

Bondaruk Tetiana. Some aspects of the Orthodox component of the state regime of Muscovy (XIV–XVII centuries)

Some aspects of the formation and institutionalization of Orthodoxy and its role in the state regime of Muscovy are considered. The beginnings of Moscow / Russian Orthodoxy and the main points of the process of acquiring autocephaly of the Moscow Orthodox Church (1488) and the formation of the Moscow Patriarchate (1589) are covered. Three stages are distinguished. Relevant ideologies are considered, in particular the authorship of Filofeys (1523–1524) «Moscow – the Third Rome».

It is argued that the formation and development of Moscow Orthodoxy took place in a close relationship and interdependence between the government and the church in accordance with the Byzantine principle of «symphony».

Key words: state regime, Muscovia, Moscow – the Third Rome, Orthodoxy, «Ruskiy mir».

Актуальність теми. Протидія російській агресії, метою якої є знищення української держави, зумовлює потребу аналізу рашизму як тоталітарної ідеології та практики, фундаментом якого є історія, культура, православ'я та їх відображення в державно-правових процесах. Путінська «війна за минуле» передувала війні за територію України та є її суттєвим фактором, а сповіду-

* **Bondaruk Tetiana**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer